

Tres mujeres*

ROBERTO GONZÁLEZ-QUEVEDO

Nes cuenques mineres asturianas vense configuraos tres tipos de familia, caúna d'estes families con un puestu pa la muyer perfectamente estremáu. Trátase de ver cómo s'igua esta diversidá na diferenciación de los xéneros y les variables significatives a la hora de manifestase esta diversidá nos procesos de cambiu.

LA FAMILIA MINERA URBANA

La mayoría de les families urbanes que viven del carbón asitiense nes poblaciones o pequeñes ciudaes semaes peles cuenques mineres. Ye'l casu d'entidaes comu Sotrondio, L'Entregu, Ciañu, Mieres, etc. Nestos llugares l'ambiente y les formes de vida son de tipu urbanu y diferénciense abondo de les qu'atopamos nes families que, dependiendo tamién fundamentalmente d'un salariu mineru, viven nes zones rurales con un tipu de poblamientu dispersu.

Esta familia minera urbana carauterízase por una división fonda sexual del trabayu. El mundu de los ho-

* Esti estudiu presentóse al "V Congreso de Antropología" de la FAAEE (Tenerife, 1993) y traduzse y espublízase aquí col aluerdu de la Federación d'Asociaciones d'Antropoloxía del Estáu Español.

mes y el de les muyeres tán estremaos dafechu a tolos niveles, pero especialmente en cuantes al trabayu diariu. De xuru que nun nos sorprende'l tipu de xeres que tien asignaes cada sexu —asignación asemeyada a les que s'alcuentren n'otres families de zones industriales d'Europa—, pero sí llama l'atención la fuerza cola que s'estremen los campos propios d'entrambos xéneros.

L'home ye'l que *traí les perres a casa*; ési ye'l so llabor. El salariu que gana'l mineru hai que lu repartir ente lo que tien que dar pa la familia, *lo que-y da a la muyer*, y lo que gasta pa sí, xeneralmente nos chigres. El bon mineru ye'l que, gracias a un trabayu especialmente duru, traí más perres pa casa. Considérase negativamente al gastizu que dexa muncho nos chigres, aunque tamién ye verdá que se piensa que ye un drechu y que ye hasta positivo un usu moderáu de la bébora y del ambiente chigreru.

Mientras ye l'home l'encargáu de buscar perres p'alimentar a la familia, la muyer ye la encargada de l'alministración d'eses perres en casa. Esti esquema ye más qu'un tópicu, ye un principiu fundamente inxertu na cultura de los mineros y les sos muyeres.

Hai dellos años formóse una polémica n'Asturies na qu'apaeció claramente'l puxu d'esti principiu cultural acabante mencionase. Planteóse la cuestión de si les muyeres podríen trabayar na mina, concretamente na empresa pública Hunosa. En toa Asturias, pero especialmente nes cuenques mineres, enfrentárense postures a favor y la escontra. Ye interesante que

precisamente la mayoría de les muyeres de los mineros criticaben a les que querien trabayar na empresa minera. L'argumentu usáu na crítica yera'l siguiente: les que quieren trabayar en Hunosa faen un actu inmoral, porque quieren quitar l'alimentu a una familia. O seya, quitar el puestu a un mineru sería quita-y a una familia'l sustentu, mientras que dá-ylo a una muyer nun ye dá-ylo a una familia: la muyer nun tien que traer perres a casa, l'home, sí.

La pretensión de les muyeres de trabayar veíase comu un caprichu, un refalfiu, comu daqué innecesario. Y al ser difícil atopar puestos de trabayu conviértese esti intentu femenín de trabayar nuna pretensión injusta ya insolidaria. Lo qu'en realidá alita ye que nun se ve al home y a la muyer comu dos persones autónomas ya independientes, sinón qu'entrambos son les dos pieces, diferentes, d'una unidá más real y auténtica, la familia, entidá primaria y fundamental.

La dicotomía familiar, en cuantes al xéneru, reprodúzse nes families onde nun hai dos esposos, sinón, por exemplu, una ma viuda y el so fiu. Hai munches families nes que la ma ta viuda por mor d'accidentes mineros y nesti casu será'l fiu'l que, en llegando a ser mozu, tien qu'apurrrir perres pa casa hasta que se case.

Dende hai años los fíos varones de los mineros tienen l'enclín d'estudiar y nun van a la mina. Esto ye asina porque hai bien pocos puestos de trabayu, pero tamién porque nes families mineres respírense nueves expectatives y aspiraciones. Hai tiempu que se da esta

tendencia, cosa que fai que'l nivel cultural de les cuenques seya bastante aceptable, munchu más de lo que diz el tópicu. Pero les expectatives respetu a los fíos estudiantes son diferentes según el xéneru: esíxese-y al fíu estudiar, amenazándolu con obligalu a trabayar, mientras a les fíes estudiantes, pola cueta, esíxese-yos el trabayu de sofitar los llabores caseros de la ma na casa.

Los informantes son perconscientes d'esti repartu de roles según el sexu y manifiéstenlu claramente. La figura del pá ye la del que trai les perres a casa, ési ye'l so rol. En llegando a casa acabaren les sos xeres: en casa *nun fai ná*, dicen les muyeres y les sos fíes con un nadín d'ironía, duldosamente reivindicativa. Tamién ye él el depositariu de lo qu'en xeneral entiende la xente por autoridá, anque equí sí alcontramos daqué dulda y cuando afondamos un poco más nello percíbese un sistema de roles tapecíu, bien dixebraú del que sal a la superficie. En realidá paez que'l rol del mineru na so casa ye más ser fuerza de choque que fonte d'autoridá: él ye'l qu'amenaza pa nun tracamundiar l'orde de la casa y castigar a los fíos cuando lo que faen va escontra lo que los pas esperen d'ellos.

En tou casu, el mineru ye la xuntura ente la casa y el mundu esternu. Él trai a casa la visión del mundu que tien que se tener, él trai los tópicos políticos, él saca de la mina non namás el carbón, sinón tamién una sensibilidá especial. Dempués, igual la ma que los fíos arrecienden esa cultura minera fonda y fecha d'infinitos pequeños rituales, mitos y actitúes. Al pá mineru venu na puerta la casa, negociando ente los que viven dientru

y la xente d'afuera.

La ma de la familia minera ye la que trabaya en casa, redistribúi les perres que trai'l pá y remana la economía casera. El pá mineru namás suel intervenir cuando fai falta'l so sofitu puntual: en xeres pa les que ye necesario un especial esfuerzu o en casos de tomes de decisión perimportantes (de tipu económicu, d'estudiu, d'asistencia ritual, etc.).

En sistema manifiestu'l rol más ponderáu ye'l de mineru y el de la so muyer vese comu secundariu. Sicasí, el rol de la ma de la familia minera ye más importante de lo que paez a primera vista en cuantes a les tomes de decisión. Tolos informantes acaben reconociendo esti aspeutu y ún definelu mui aquello: la ma sedría'l “centru sociolóxicu”, o seya, tien un puestu importante por demás pa la familia porque ye la qu'igua les coses en xeneral y la que busca les soluciones a los problemes.

Pero tola trama tapecida del poder real femenín significa en realidá una situación vital enforma ruina. La muyer de mineru ta asitiada na casa. Ye verdá que tien una rellación tolos díes con figures comu les del comerciante o la vecina, pero ye una rellación que nun anicia l'autoestima. El prestixu que pue algamar ye abondo probe: iguar bien les comíes, ser curiosa, cuidar la ropa de los fíos y del home. Resúmelo esto un fechu: peles cuenques el símbolu de la llaboriosidá femenina yera tener bien llimpia y relluciente la “chapa la cocina” de carbón. La competencia ente les muyeres cristalizaba en brillu na cocina.

Ye verdá que, de primeres, paez que la muyer de mineru sal de la so casa porque dende la so casa pue ver la televisión, por exemplu, y esto llévala a otru mundu: pero ye una manera fría de marchar de ló de tolos díes, hasta quizabes da-y esto puxu al so aislamientu al quita-y a la muyer la oportunidá de comunicaciones d'una mena más direuta. D'otru llau, tou esti conxuntu de pequeñes ventaxes que pue algamar en mundu caseru, toles sos estrataxemes, toles sos pequeñes victories son pírriques dafechu y fundamente mediocres.

Esti ye l'esquema del repartu de roles na familia minera asturiana de tipu urbanu, que, comu acaba dicise, tien la carauterística fundamental d'estremar dafechu los roles en cuantes al xéneru y de caltener con puxu la demarcación ente los sexos en cuantes al trabayu.

LA FAMILIA MINERA Y CAMPESINA

Pero estes poblaciones y pequeñes ciudaes mineres tán asitiaes en verdes valles enllenos de montes y praos. Fuera de les concentraciones urbanes viven tamién otros mineros coles sos families, en cases que, polo xeneral, dedicábense n'otres dómines a la ganadería y l'agricultura.

Delles d'estes families que viven fuera de les poblaciones tienen un esquema de roles idénticu al de la familia urbana y les sos formes de vida extrémense poco de la descrita enantes. Pero pa esti estudiu tienen más interés les otres families, o seya, aquélles nes que

l'actividá económica nun se reduz al salariu mineru, sinón qu'esti salariu resulta completáu colos ingresos de la explotación ganadera y agrícola.

Estes families de mineros y campesinos tienen una estructura de roles distinta d'afechu. Equí la muyer nun pue tar zarrada en casa. Tien que faer munchos llabores y dellos d'estos llabores hai que los faer con un esfuerzu físicu importante, lo mesmo en cuantes al ciclu agrícola añal qu'en cuantes el trabayu de tolos díes col ganáu. L'home, amás de dir a la mina, trabaya tamién nes tierres y col ganáu, pero'l so trabayu ye más bien namás de sofitu, nun ye un trabayu fundamental. En realidá ye la muyer la base de la economía ganadera, anque esti papel protagonista tapezlu'l fechu de que cuando l'home intervién failo en llabores puntuales, pero abondo espectaculares, comu ye'l casu de la siega en tiempu la yerba. Esta espectacularidá y esceicionalidá da-y al so trabayu un protagonismu más grande del que tien realmente.

La muyer de la familia minera y campesina ye una figura cultural bien estremada de la qu'atopamos na familia urbana. Nun ye un oxetu decorativu del so home, les sos aspiraciones nun acaben na cocina, nun tendrá comu ideal faer rellumar la "chapa la cocina". Pola cueta, tará aliella pa llograr más cantidá de lleche de les vaques minimizando los gastos, mirará cómo engordar con menos costu los xatos, dirá-y al so home qué tipu de ganáu ye'l qu'hai que mercar pa meyorar la explotación.

¿Ye rentable económicamente la ganadería de les

families minero-campesines? Dificilmente, si faemos les cuentes y entós-y damos al trabayu de la muyer el valir a preciu de mercáu. Pero tamién ye verdá que gracias al trabayu femenín algámase una cantidá suplementaria de perres mui valoratibles pa la familia. O seya, la decisión de la muyer de siguir trabayando col ganáu y nun se presllar na cocina significa tener otra fonte de riqueza y, poro, resulta racional dafechu.

Esta estructura de roles familiares cola muyer con tal protagonismu económicu, pudiendo asina la familia tener dos fontes d'ingresu, obsérvense tamién en zones asemeyaes comu la minera, na provincia de Lleón, del Altu Sil. Equí tien vistose'l protagonismu femenín na familia minero-campesina, de lo que ye bona preba la importancia de la muyer nos procesos de toma de decisión (González-Quevedo, 1991b: 41-58).

Esti rol femenín na familia minera y ganadera paezse al propiu de la muyer en munches zones de l'Asturies ganadera en xeneral. Nun vamos mentar equí'l supuestu "matriarcáu" n'Asturies, porque sabemos qu'esa figura vien más de lo imaxinario que de los datos oxetivos. Sicasi, sí ye verdá que l'actividá de la muyer na casa asturiana tuvo siempre una gran importancia. Fairá falta precisar diferencies xeográfiques ente unes zones y otres, cosa que nun pue facese equí, pero en cuantes a les actividaes ganaderes pue señalase'l fechu de que, por exemplu, en delles zones d'Asturies anguañu los homes nun saben, polo xeneral, catar.

La llegada del salariu mineru ye un fechu que, en munches fasteres, favorez hestóricamente'l puxu del

trabayu femenín coles vaques y coles tierras. La doble fonte d'ingresos, la de la ganadería tradicional y la de les mines, namás será posible gracias a esta granible institución cultural que ye la familia, que pue adautase con muncha eficacia a situaciones perdixebraes. La familia íguase cola edá y el sexu y con estes categorías, ente otres, tex una rede de roles pa da-y una rempuesta al contestu social y económicu. L'asitiamientu de munches esplotaciones mineres nos valles asturianos fai que munches cases manden a los homes al trabayu, reforzando asina les yá importantes xeres femenines col ganáu y la tierra. L'ésitu d'esta economía que mez les dos actividaes ye posible gracias a la familia y a la so flexibilidad p'adautase nos distintos cambios económicos.

CAMPESINOS Y MINEROS

D'otru llau, la familia asturiana namás campesina lleva munchos años camudando ensin parar. La integración na Comunidá Europea foi l'últimu fechu que sutrumió la vida campesina astur. Al enanchase los mercaos urbanos y el iguase les redes de comercialización de les centrales llecheres xeneróse un aumentu pergrande de la renta na economía rural asturiana dende los años sesenta. La familia campesina especializóse na producción de lleche: la ganadería anubrió les actividaes agrícolas y les xeres centrárense nes vaques más afayadices pa dar lleche. Esti procesu fixo necesario romper, non siempre con ésitu, les pautes culturales anteriores. En munches zones l'home dexó otros llabores (caza, madera, recoleición de determinaes

plantes y productos) y dedicóse a la vaca. Esto camudó'l paisax asturianu, fayendo amenorgar les tierres, pero tamién tuvo consecuencies pa la estructura de la familia. Nun área mediterránea Susan Harding (1975) tien observao cómo la mecanización nes xeres agrícolas estremó a les muyeres de la vida económica activa. Asina, la tendencia a tresformase nuna empresa que busca masimizar beneficios y minimizar el costu fixo que se-y diese más puxu al protagonismu masculín. Afondóse esto cola crisis de los años caberos, pola mor de los precios, perbaxos, de la lleche. Nes explotaciones ganaderes más rentables y meyor racionalizaes el trabayu ye más del home que de la muyer, aunque sigue habiendo muncha iniciativa femenina na empresa ganadera y tamién, y especialmente, nes xeres, agora colladuales, de l'agricultura.

En resume, la familia campesina d'anguaño tien un sistema de roles sexuales non estremaos dafechu nes actividaes ganaderes y agrícolas, aunque con una tendencia, en xeneral, a la especialización masculina en trabayu coles vaques. La muyer participa comu sofitu importante nos trabayos ganaderos y peractivamente nos llabores agrícolas.

Pero aunque fueren munches les tresformaciones, la familia campesina asturiana sigue enraigonada nunes formes de vida paecies a les d'antaoño, caltién fundamente la cultura heredada. El vieyu ciclu ganaderu y agrícola sigue marcando la vida de los campesinos, el mercáu sigue siendo puntu de xuntura tradicional, los escalones vitales continúen dando y

renovando los roles dientru la familia, etc. La muyer sigue siendo'l centru de la casa, aunque la so figura tien camudao un cuantu, comu yá se tien dicho. En sistema tradicional de valores la muyer campesina trabayadora nun tien que tener la casa mui acuriosada y llimpia, porque esto ye síntoma d'andar folgada, de nun andar coles vaques y les tierras. Anguañu les coses son diferentes y la campesina quier asemeyase a la muyer urbana: lo qu'hai tiempu yera común, por exemplu, l'olor femenín a cuchu, anguañu yá nun ye frecuente.

Les families mineres de les cuenques, especialmente les centrales, tienen una forma de vida carauterística y munchu carisma. Tres munchos años de conciencia de ser vanguardia política de la clas obrera internacional, tres épiques rebeliones y güelgues, los mineros iguaren un mundu propiu. Nes poblaciones mineres respírase un clima vital diferente. Esta actitú reivindicativa ya internacionalista vive de llau d'una extraordinaria fidelidá a la cultura astur y con una identificación asturiana perfonda. Dellos datos, comu'l fechu de que nestes zones ye onde arréimente se da más la escolarización de llingua asturiana, afiten la idea de que los mineros, aunque agora derrotaos pola crisis, son el corazón más grande de la conciencia asturiana.

Alcontramos nestes ciudaes mineres comportamientos qu'en munchos casos correspuéndense más colos de los campesinos que colos de los habitantes urbanos asturianos. Nos entierros, por exemplu, caltiénense comu nes zones campesines la fuerza y la presencia de los rituales, la obligación dafechu d'asistencia de la

familia, la presencia masiva de la xente, el rechazu social a l'actitú de "la familia nun recibe". En toos estos procesos la muyer ta en llugar de siempre, aunque la so figura en casa contrasta cola de la muyer campesina.

Les rellaciones ente campesinos y mineros non siempre fueren fáciles, especialmente nos anicios de la minería, tal comu atestiguen datos asgaya. Pero al rellacionar campesinos y mineros apaez comu la más interesante la familia minero-ganadera, onde atopamos la granible simbiosis d'entrambes actividaes, cola muyer comu ex de la viabilidá de la empresa amestada.

TRES MUYERES

Vese, entós, que nos valles interiores asturianos alcuéntrense tres tipos de families. Les que son namás campesines y nes que la muyer y l'home participen en trabayu ganaderu, les families mineres urbanes nes qu'hai una separación dafechu ente lo masculín y lo femenín en cuantes al trabayu y la familia minero-ganadera, onde la muyer participa con munchu protagonismu en llabor ganaderu, fayendo asina posible un sistema económicu amestáu. Tres tipos de familia y tres mundos. Entós, tres muyeres.

Comu entidá que xune socialmente los dos xéneros, la familia igua una xuntura que d'un llau anicia una nueva consaguinidá. La estructura familiar y el so sistema de roles definen les pieces que la integren. Visto asina, nun hai persones individuales, sinón diferentes funciones dientru del individuu que ye la familia.

Nestos tres tipos de muyer dase'l llabor de la casa,

unque muncho más amenorgáu na familia campesina y la minero-campesina. En tolos casos la muyer ye cocinera, pero en casu de la familia namás minera yelo dafechu. La so casa ye fundamentalmente la cocina, mientras que la casa de les otres ye una entidá distinta porque axunta a la vivienda l'horru o panera, los corrales, la yerba almacenaos, los praos, etc.

La muyer del mineru urbanu vese emburriada, comu otres munches muyeres d'otros llugares, al mundu del andar bilordiando y otres coses d'esta mena. La so situación pue valorase negativamente, en comparanza coles otres dos figures, aunque darréu topamos el problema de lo caro que cuesta faer una valoración del estatus femenín.

La estructuración de la familia col xéneru comu finxu categorial implica un sistema de diferencies y d'asimetrías de prestixu, d'accesu a recursos, de toma de decisiones. Nun ye namás que la valoración que podamos faer ta influida polos nuestos propios valores, munchos d'ellos menos esclariaos de lo que contamos, sinón que ¿cómu atopar una escala, un sistema que mida la esplotación o'l grau de desigualdá? (Murphy y Murphy, 1974: 209). En dellos casos, por exemplu, cuérrese'l riesgu de camentar que tien más prestixu una actividá que faen los homes precisamente porque la faen ellos. ¿Val el criteriu de la participación na producción? ¿Pa qué val producir más si ye l'otru'l que lo controla? (Ottenberg, 1983; Sanday, 1974; Blumberg, 1976). Pue resultar más afayadizo amirar pa la capacidá de decidir, l'autonomía ya independendencia (Stoler, 1977). Y nesti sen

la muyer campesina y minero-campesina viven nuna meyor situación: elles nun son namás muyeres de los sos homes, son, amás d'ellos; campesines.

Suel pensase que la llegada de la economía de mercáu y la so cultura asociada fueren positives pa la muyer (Martin y Voorhies, 1978: 331), pero la verdá ye qu'esto nun correspuende cola realidá. El llamáu progresu suel venir enllenu d'idees asimétriques, con munchu puxu anque tean tapecíes. Hai casos asgaya nos que'l progresu afita la desigualdá ente los xéneros, mesmamente en sociedaes puestas comu exemplu teóricu de marxinación de la muyer, comu los *Tiwi* (Goodale, 1971).

Mientras la familia minero-campesina dexa a la muyer caltener mui aquello de protagonismu y hasta sofitalu, a la muyer del mineru resúlta-y perdifícil, en xeneral, atopar un trabayu asalariáu, porque les cuenques mineres carauterícense por un cafiante monocultivu del carbón y nun hai práuticamente industries alternatives. N'Asturies, y de xuru tamién n'otres zones carboníferes europees, la llegada de les mines nun-y apurrió a la muyer más oportuniadaes de meyorar el so estatus, sinón que, pola cueta, amenorgólu.

La llegada de la industria minera, coles sos particulares carauterístiques, iguaren nestos valles asturianos tres configuraciones de roles pa la muyer. Una llinia d'interés del estudiu oriéntase a entender cómo ye'l procesu de dixebra y xuntura de roles sexuales, cómo ye'l grau que tien la fondura d'esta separtación, y cómo asina apaez una simetría en

cuantes al estatus, en cuantes al acceso al control económico y en cuantes al poder de remanar y decidir.

La literatura antropológica trainos situaciones bien dixebras. Turnbull (1961) fainos nos pigmeos *mbuti* la descripción d'una separación personal de roles sexuales en trabayu. Na vida económica les xeres tan poco diferenciaes y cuando efeutivamente tánlo, resulta ser mui ruina la llinia que llenda estes diferencies. Murphy y Murphy (1974) dibúxennos un exemplu estremáu dafechu. Ente los *munducurú* la separación de sexos ye perfonda: entrambos xéneros participen nes xeres económicas, pero siempre caún estremáu del otru, de forma qu'en delles ocasiones solápanse estes xeres (Murphy y Murphy, 1974: 130).

Ye bien diferente la fondura de la separación ente los xéneros qu'atopamos nos casos de les tres muyeres d'esti estudiu. Ún de los oxetivos a descubrir ye ver cuáles son les variables qu'inflúin nesta diversidá d'estructuración del puestu de la muyer y la so separación de la esfera masculina.

N. Chagnon (1969) pintónos un pueblu xabaz, onde la muyer alcuéntrase subordinada dafechu y ye mesmamente oxetu de la violencia masculina. El casu yanomamö ye un exemplu estremu de la posición negativa de la muyer, mientras n'otra direición alcontramos casos d'una situación de cuasi igualdá. Surde equí la necesidá d'afondar en tema, yá mentáu, de la valoración de la situación de los xéneros. Y preséntasenos tamién el problema d'especificar les dimensiones más significatives nes que se concreta

l'asimetría (accesu a recursos, tomes de decisión, etc.). Fai falta, tamién, descubrir qué variables puen determinar los distintos tipos d'asimetría y tamién el papel de les mesmes nos procesos de cambiú social.

Pa llegar a estos oxetivos hai que multiplicar los análisis a tolos niveles. Hai una llinia d'investigación na rellación ente la diferencia ente distintos tipos de familia y los comportamientos nos procesos rituales. ¿Tienen que dir xuntes la separtación económica y la separtación ritual? Na obra acabante mentase de Turnbull obsérvase que los roles de xéneru estrémense mui ruinalemente en cuantes a lo económico, mientras ye fonda la separtación ritual. Sicasi, nes nuseses tres muyeres atopamos que les funciones rituales aseméyense, aunque nun son les mesmes. La posición femenina paezse nos ritos de pasu: les tres muyeres sufrieren los mesmos camudamientos que nos años caberos puen observase nes celebraciones rituales n'Asturies en xeneral (González-Quevedo, 1991a). Nun pue dicise que nes families mineres urbanes la eficacia de les distintes prohibiciones tean camín del desaniçiu, si faemos la esceición de les families d'orixe emigrante. Sí pue observase que nos ambientes urbanos amenorguen dafechu los rituales nos qu'intervienen los grupos d'edá, comu ye'l casu de les cencerraes tres de la boda atípica (González-Quevedo, 1991a). Ye evidente qu'estes ruidoses manifestaciones pierden puxu pola mor de la creciente incomprensión d'esti ritual a la escontra de *los mozos*, pero entovía aliten con fuerza, especialmente en delles zones mui carauterístiques de

minero-campesinos. Ensin dulda les diferencies en conceutu de familia y de muyer tienen que ver con estes diverxencies.

Los tres tipos de muyeres aseméyense en cuantes a la realización de rituales, que van desaniciándose, de sufrimientu (comu'l clásicu de dir a Cuadonga). Sicasí, convién destacar que nes families mineres caltiénese con puxu abondu'l ritual tradicional de curación máxica llamáu *pasar l'agua*. Ye nes cuenques mineres onde entovía más va la xente, en casu d'*agüeyamientu*, a la muyer-bruxa pa curar gracias al diagnósticu del *alicorniu*. A esta muyer, que ye dafechu una bruxa bona, va otra muyer, la casada col mineru, en munchos casos con un pelu, una semeya o una prenda d'ésti pa que sane del mal misteriosu col que nun ye pa facer nada la melecina científica.

Si la posición femenina en ritual ye una fonte importante pal estudiu del procesu de división del trabayu en cuantes al xéneru, será tamién una fonte interesante afondar en tema de los tabúes femeninos comu formes discriminatives perinteresantes. Les muyeres de families mineres non inmigrantes caltienen col mesmu puxu que les campesines el tabú de la contaminación menstrual y abstiénense igual de tocar les plantes, etc. Sicasí, alcuéntrase dalguna diferencia en cuantes a la consideranza de la virxinidad, que nun podemos analizar equí con despaciu, pero qu'en tou casu ye un aspeutu granible pa sacar conclusiones respetu a la diversidá de roles femeninos.

Ésti ye un posible camín pa dir más alantre en

estudiu de cómo s'estremen los xéneros en cuantes al trabayu y de cómo se relacionen con esta separación les otres diferencies culturales de xéneru. Les tres muyeres equí estudiaes puen ayudanos a entender meyor esi mecanismu dixebrador en diferentes contestos y tresformaciones. Y ye que ye perdificil qu'un procesu cultural, económica y socialmente tan importante como l'afitamientu de la minería nun anicie una cosa tan interesante como'l fechu de que la muyer fragmentase en tres figures, en tres formes distintes d'iguar la familia.

Bibliografía

del Valle, Teresa et al.

1985 *Mujer vasca. Imagen y realidad*. Barcelona, Anthropos.

Elam, Yitzcjak

1973 *The social and sexual roles of Hima women*. Manchester, Manchester University Press.

Fapobunda, Eleanor R.

1983 "Female and Male Work Profiles". En Oppong (ed.), *Female an male in West Africa*. Londres, George allen & Unwin.

Fernández McClintock, J. W.

1984 "En torno a una vaca ratina". Uviéu, *Lletres Asturianas*, nú13.

Friedl, Ernestine

1967 "The position of women. Appearance and Reality". *Anthropological Quarterly*, 40.

1975 *Women and men: An Anthropologist's view*. Nueva York, Holt, Rinehart and Winston.

González-Quevedo, Roberto

1988 "Mitos y creencias". Xixón, *Enciclopedia Temática de Asturias*. S. Cañada Editor.

1991a "Ritos y cambios sociales". Uviéu, *Cultures*, nº1, ALLA.

1991b *Roles sexuales y cambio social en un valle de la cordillera cantábrica*. Barcelona, ed. Anthropos.

Goodale, Jane

1971 *Tiwi Wives*. Seattle, University of Washington Press.
"Gender, Sexuality and Marriage: a Kaulong Model of Nature and Culture". En MacCormack y Strathern (eds.), *Nature, Culture and Gender*. Cambridge, Cambridge U. P.

Harding, Susan

1975 "Women and Words in a Spanish village". En Reiter, ed. *Toward an Anthropology of Women*. Nueva York. Monthly Review.

Jansen, W.

1982 "Male and Female Roles in Rama Mith". En

Loveland y Loveland (eds.), *Sex Roles...* U. of Illinois Press.

1987 *Women without men*. Leiden, E. J. Brill. Franklino.

Martin, M. Kay y Voorhies, B.

1987 *La mujer: Un enfoque antropológico*. Barcelona, Anagrama.

Murphy, Y. y Murphy, Robert F.

1974 *Women of the Forest*. Nueva York, Columbia University P.

Ortiz, Sutti

1974 "La estructura de la toma de decisiones entre los indios de Colombia". En Firth (ed.), *Temas de antropología económica*. México, FCE.

Ortner, Sherry B.

1974 "Is female to male as nature to culture?". En Rosaldo y Lampere (eds.), *Woman...* Stanford, Stanford U. P.

Ottenberg, Simon

1983 "Artistic and Sex Roles in a Limba Chiefdom". En Oppong (ed.), *Female and Male...* Londres, George

Allen & Unwin.

Quinn, Naomi

1977 "Anthropological studies on women's status". *Annual Review of Anthropology*, 6.

Reiter, Rayna R.

1975 "Men and Women in the South of France: Public and Private Domains". En Reiter (ed.), *Toward and Anthropology of Women*. Nueva York, Monthly Review P.

Riegelhaupt, Joyce F.

1967 "Salio Women: An Analysis of Informal and Formal Political And Economic Roles of Portuguese Peasant Women". *Anthropological Quaterly*, 40.

Rosaldo, M. y Lamphere, L. (eds.)

1974 *Women, Culture, and Society*. Stanford, Stanford U. Press.

Sanday, P. R.

1974 "Female status in the public domain". En Rosaldo y Lamphere (eds.), *Women...* Standford, Standford U. Press.

Schlegel, Alice

1977 *Sexual Stratification: A Cross Cultural View*. N. York, Columbia University Press.

1991 "Status, Property, and the Value on Virginity". *American Ethnologist*, 18 (4).

abstract

Three Women

Three women's cultural characters can be identified in Asturian coal mining valleys: women strictly within farming families, the miner's wife, and the women living both off of the miner's salary and the country economy.